

References:

1. Burnashov I., *Problemy ta perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini na suchasnomu etapi* [Problems and prospects of tourism development in Ukraine today], available at: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853;jsessionid=CBACCE6697D400A116E060E E2C513F8C>
2. Myhajlichenko G. (2012), *Innovacijnyj rozvytok turyzmu* [Innovative development of tourism], monograph, *Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t*, Kyi'v, 608 p.
3. Tkachenko T. (2009), *Stalij rozvytok turyzmu: teorija, metodologija, realii' biznesu* [Ustainable tourism development: theory, methodology, business realities] monograph, *Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t*, Kyiv, 537 p.
4. Andrash O. (2012), "Ocinka investicijnoi' privablivosti pidpriemstv turistichnoi' galuzi" ["Estimation of investment attractiveness of enterprises of tourism industry"], journal *Visnik NTU "HPI", Tematichnij vipusk "Tehnichnij progres i efektyvnist' virobництва"*, vol 8, pp. 3–12.
5. Djadechko L. (2007), *Ekonomika turystychnogo biznesu* [Economics of tourism], tutorial, *Centr uchbovoi' literatury*, Kyiv, 224 p.
6. Muzichenko-Kozlovs'ka O. S (2012), *Ekonomichne ocinjuvannja turistichnoi' privablivosti teritorii'* [Economic assessment of the tourist attractiveness of the territory], monograph, *Novij Svit-2000*, L'viv, 176 p.
7. Chornen'ka N. (2006), *Organizacija turystychnoi' industrii'* [The organization of tourism industry], tutorial, *Atika*, Kyiv, 254 p.
8. KMU (2014), *Pro zatverdzhennja Derzhavnoi' strategii' regional'nogo rozvytku na period do 2020 roku* [On approval of the State Strategy of Regional Development 2020], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 6, 2014 N°. 385, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
9. *Turizm v Ukraine (razvytie turisticheskogo biznesa)* [Turism in Ukraine (development of tourist business)], part 1, available at: <http://socium.com.ua/2015/01/tourism-in-ukraine-development-of-tourism>

УДК 336.02:378

Н. І. Романовська, кандидат економічних наук,
співробітник відділу економічного зростання
та структурних змін в економіці ДУ "Інститут
економіки та прогнозування НАН України"

МЕХАНІЗМИ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано тенденції фінансування системи вищої освіти за рахунок різних джерел. Виявлено особливості фінансування вищих навчальних закладів в Україні та проблеми організації фінансового забезпечення функціонування, проведено аналіз динаміки студентів, які навчаються за рахунок різних джерел фінансування. Узагальнено міжнародний досвід фінансування вищих навчальних закладів. Внесено пропозиції, спрямовані на вдосконалення механізмів фінансування вищих навчальних закладів в умовах фінансово-економічної кризи.

© Н. І. Романовська, 2017

Ключові слова: фінансування; фінансове забезпечення; бюджет; вищі навчальні заклади; вища освіта.

In the scientific work the tendencies of financing the system of higher by means of various sources are analyzed. The features of financing of higher educational institutions in Ukraine are revealed, the dynamics of students studying at the expense of various sources of financing is analyzed. The problems of organization of financial support for the functioning of higher educational institutions are revealed. The international experience of financing higher education institutions is generalized. Proposals have been made, aimed at improving the mechanisms for financing higher education institutions in the context of the financial and economic crisis. Basic methods: logical generalization, statistical, abstraction. The proposals can be used in the process of forming and implementing the state policy for the development of the higher education system.

Key words: *financing; financial support; budget; higher education; higher education.*

Постановка проблеми. Вищі навчальні заклади як ринкові суб'єкти змушені вступати у конкурентну боротьбу за доступ до фінансових ресурсів, протидіяти негативним чинникам зовнішнього та внутрішнього середовища, вживати заходів щодо зміцнення власного економічного потенціалу, вдосконалювати механізми проектування управлінських рішень тощо.

Водночас вища освіта як різновид економічної діяльності представлена вищими навчальними закладами, що надають освітні та супутні послуги. Вищі навчальні заклади є суб'єктами ринку освітніх послуг, на які поширюються дії об'єктивних ринкових законів. Конкуренція на ринку освітніх послуг дедалі загострюватиметься, що обумовлюється низкою об'єктивних тенденцій (наявність навчальних закладів різної форми власності, перевищення пропозиції над платоспроможним попитом, наявність індивідуальних освітніх запитів, масовізація вищої освіти тощо). Відтак, розвиток вищих навчальних закладів може відбуватися в умовах належного ресурсного, у тому числі фінансового, забезпечення.

Як і в інших видах економічної діяльності, у сфері вищої освіти помітні негативні наслідки фінансово-економічної кризи, що звужують доступ вищих навчальних закладів до фінансових ресурсів.

Отже, актуальною і значущою проблемою є пошук новітніх інструментів фінансового забезпечення розвитку системи вищої освіти з урахуванням негативних проявів фінансово-економічної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З питань фінансування вищої освіти видається чимало наукових праць [1–8]. Над цією проблематикою плідно працюють В. Андрущенко, Т. Боголіб, Ю. Вітренко, Ю. Гончаров, І. Грищенко, І. Ігнат'єва, С. Захарін, І. Каленюк, М. Степко, І. Тарасенко, І. Шульгіна та інші науковці. Проте залишається незадовільним механізм фінансування вищої освіти, а також рівень фінансового управління вищими навчальними закладами. Не розроблено кількісні методи прийняття фінансових рішень менеджментом вищого навчального закладу. На нашу думку, мають бути опрацьовані теоретико-методологічні питання з проблематики запровадження механізмів ідентифікації новітніх джерел фінансування вищої освіти з урахуванням характеру наявних ринкових трансформацій.

Мета статті – виявити проблеми фінансового забезпечення розвитку системи вищої освіти та обґрунтувати новітні механізми фінансування вищих навчальних закладів в умовах фінансово-економічної кризи.

Викладення основного матеріалу. Ключовим негативним фактором, що ускладнює реформування системи вищої освіти, є недостатність фінансування.

Основні джерела фінансових ресурсів вищих навчальних закладів:

– кошти державного та місцевого бюджету (за виконання державного замовлення, за виконання наукових та науково-технічних робіт тощо);

– кошти юридичних та фізичних осіб (за надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти);

– власні кошти (в основному за реалізацію продукції та послуг власного виробництва).

Головним джерелом фінансових ресурсів вищих навчальних закладів є кошти бюджетів. Стан фінансування системи освіти загалом та вищої освіти зокрема за рахунок коштів зведеного бюджету подано в табл. 1.

Таблиця 1

Фінансування освіти і вищої освіти за рахунок коштів зведеного бюджету, млрд грн

Найменування	Роки							
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяг видатків зведеного бюджету, усього	48,1	141,9	377,8	492,5	505,8	523,0	679,9	701,8
У тому числі: на освіту	7,1	26,8	8,0	101,6	105,5	100,1	114,2	109,2
на вищу освіту	2,3	7,9	29,0	29,3	30,0	28,3	30,9	30,6

Складено за даними Держстату [9, 3].

Дані табл. 1 наочно показують, що фінансування освіти, зокрема вищої, відбувається нерівномірно. Після зростання абсолютних обсягів видатків зведеного бюджету на її фінансування у 2005–2009 рр., це пояснювалося зростанням бюджетних доходів та бюджетних видатків, а з 2010 р. обсяг фінансування знижується, що обумовлено стрімким падінням доходів та видатків бюджетів різних рівнів внаслідок фінансово-економічної кризи. Показово, що в найтяжчий 2009 р., період кризи, загальний обсяг видатків зведеного бюджету знизився, а видатки на освіту та вищу освіту зросли. Це говорить про намагання Уряду України здійснювати належне фінансування освітньої діяльності відповідно до взятих зобов'язань на пріоритетних принципах. У 2012 р. видатки на освіту та вищу освіту зростали доволі високими темпами, натомість у 2013 р. абсолютні обсяги її фінансування порівняно з попереднім роком майже не змінилися. У 2015 р. обсяги видатків на освіту та вищу освіту значно впали, що пояснюється намаганням держави скоротити бюджетний дефіцит, в 2016 р. вони залишились майже на рівні попереднього року. Протягом 2013–2016 рр. тривало скорочення мережі вищих навчальних закладів державної та

комунальної форм власності, що стало підґрунтям для скорочення видатків на вищу освіту.

У табл. 2 наведено показники щодо фінансування вищої освіти в Україні.

Таблиця 2

Аналіз фінансування вищої освіти за рахунок коштів зведеного бюджету, млн грн

Найменування	Роки							
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Видатки на вищу освіту, % до ВВП	1,3	1,8	2,3	2,0	2,1	1,8	1,6	1,9
% до загального обсягу видатків	4,7	6,1	7,4	5,9	5,9	5,4	5,8	6,6
% до обсягу видатків на освіту	32,3	29,6	31,3	28,9	28,4	28,3	27,7	28,0

Розраховано авторами за даними Держстату [9, 3].

Рівень бюджетного фінансування вищої освіти щодо ВВП і загального обсягу бюджетних видатків упродовж 2008–2010 рр. порівняно з 2000–2007 рр. дещо збільшився. Так, якщо у 2000–2007 р. видатки на вищу освіту дорівнювали 1,3–1,8 % ВВП та 4,7–5,7 % загальних бюджетних видатків, то у 2008–2010 рр. ці показники збільшились до 2,0–2,3 % ВВП та 6,0–6,8 % бюджетних видатків. Але в 2010 р. відносні показники фінансового забезпечення вищої освіти за рахунок коштів бюджету дещо знизились, що стало закономірним явищем суттєвого обмеження фінансування багатьох бюджетних програм, у тому числі й у сфері вищої освіти, викликаного необхідністю здійснювати видатки на фінансування захищених статей.

У 2012–2013 рр. вказані показники дещо знизилися (фінансування вищої освіти було на рівні 2,0–2,1 % від ВВП та 5,9 % від загального обсягу бюджетних видатків). У 2015 р. видатки на вищу освіту становили 1,6 % до ВВП, що є найнижчим показником з 2005 р.

В Україні зафіксовано відносно високий показник бюджетного фінансування сфери вищої освіти (відносно ВВП). Можна припустити, що висока підтримка вищої освіти в Україні обумовлена не лише потребою підготовки кадрів, але й іншими причинами, в тому числі необхідністю зниженням соціальної напруги у суспільстві, нівелювання негативних наслідків безробіття серед молоді. Зокрема, видатки на виплату стипендій, які за змістом є державною соціальною допомогою, враховуються як видатки на вищу освіту. При цьому вказані видатки не мають суттєвого впливу на якість вищої освіти та зміст освітнього продукту, що виробляється і надається вищими навчальними закладами.

У сфері вищої освіти основний обсяг асигнованих бюджетних коштів спрямовується на заробітну плату та нарахування на неї, а також на стипендії. Тобто в основному фінансуються соціально захищені статті витрат (“статті проїдання”). Водночас майже не фінансуються інвестиційні витрати на нове будівництво, впровадження нових освітніх технологій, закупівлю навчального обладнання, проведення перспективних наукових досліджень (“статті розвитку”) [6]. Однією з основ-

них причин зазначеного неблагополучного становища в Україні є велика кількість вищих навчальних закладів та їхніх позабазових структурних підрозділів. Фахівці неодноразово вказували на надмірне розростання системи вищої освіти України, яка продукує “непотрібних” суспільству та ринку фахівців [2]. Парадоксально, що ліцензований обсяг прийому у 2013 р. на бакалаврські програми становив 1,2 млн осіб, що вдвічі перевищує кількість осіб, які закінчили середню школу. Державне замовлення на підготовку фахівців у вищих навчальних закладах різних форм власності проводиться непрозоро, без урахування якості освітніх послуг.

На наш погляд, розподіл державного замовлення має відбуватися з урахуванням об’єктивних критеріїв діяльності вищих навчальних закладів. Один із таких критеріїв – це місце (позиція) закладу у рейтингу ВНЗ. Також важливим критерієм є рівень працевлаштування випускників, оскільки вищі навчальні заклади, врешті-решт, призначені готувати фахівців не лише для забезпечення потреб підприємств та установ, але й для подальшого працевлаштування власне випускників ВНЗ.

Проте в Україні майже не фінансується наукова (дослідницька) та інноваційна діяльність установ вищої освіти. В експертному середовищі сформовано пропозиції щодо посилення наукової та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, об’єднання установ академічної освіти та вищої освіти тощо [8]. Натомість, на нашу думку, в системі вищої освіти не створено належного інституційного підґрунтя. Зокрема, нормативно-правові документи у сфері вищої освіти націлюють ВНЗ переважно на провадження освітньої діяльності, а ось механізми стимулювання саме наукової та інноваційної діяльності не розвинуті. Крім того, держава фінансує наукові розробки та дослідження за залишковим принципом, тому “механічне перенесення” наукових установ до структур вищих навчальних закладів не дасть належного ефекту.

Важливим джерелом фінансування вищих навчальних закладів є кошти юридичних і фізичних осіб (контрактна форма навчання). Дані про чисельність студентів вищих навчальних закладів за джерелами фінансування їхнього навчання наведено в табл. 3.

Таблиця 3

**Чисельність студентів вищих навчальних закладів
за джерелами фінансування їхнього навчання**

Показники	Вищі навчальні заклади					
	усього			у тому числі III–IV рівнів акредитації		
	2010–2011	2014–2015	2014–2015	2010–2011	2014–2015	2015–2016
Усього студентів, тис. осіб	2418,1	1689,2	1605,3	2066,7	1438,0	1375,1
Фінансування за рахунок:						
Державного бюджету	926,4	751,1	732,0	798,6	663,2	649,2
Місцевих бюджетів	91,0	82,1	79,4	14,5	12,2	14,7
Юридичних осіб	8,6	10,4	10,2	8,4	10,2	9,5
Фізичних осіб	1392,1	845,6	783,6	1245,2	752,3	701,7

Складено за даними Держстату [9, 9].

Упродовж 2008–2016 рр. триває тенденція зниження кількості студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах, у тому числі у розрізі наявних джерел фінансування (окрім коштів місцевих бюджетів). Вказане пояснюється як демографічними проблемами (стрімке зниження кількості молоді, що народилася у першій половині 1990-х рр.), так і недостатністю фінансових ресурсів внаслідок загострення фінансово-економічної кризи. Згідно з нашим прогнозом, зниження кількості студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах, триватиме щонайменше до 2022 р., що підтверджується даними про кількість учнів середніх шкіл. Тому є кілька причин, у тому числі “демографічна яма” (1993–2005 рр.), подальше скорочення мережі ВНЗ, зростання можливостей навчання за кордоном (кількість українських студентів, які навчаються за кордоном, щороку зростає).

Дані про відносний розподіл студентів вищих навчальних закладів за джерелами фінансування їхнього навчання наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Розподіл студентів вищих навчальних закладів за джерелами фінансування їхнього навчання, %

Показники	Вищі навчальні заклади					
	усього			у т.ч. III–IV рівнів акредитації		
	2010–2011	2014–2015	2015–2016	2010–2011	2014–2015	2015–2016
Всього студентів, %	100	100	100	100	100	100
у тому числі за рахунок:						
Державного бюджету	38,3	44,5	45,6	38,6	46,1	47,2
Місцевих бюджетів	3,8	4,9	4,9	0,7	0,8	1,1
Юридичних осіб	0,4	0,6	0,6	0,4	0,7	0,7
Фізичних осіб	57,5	50,0	48,9	60,3	52,4	51,0

Розраховано авторами за даними Держстату [9, 9].

В Україні більшість студентів навчаються у вищих навчальних закладах за рахунок коштів фізичних осіб. Таким чином, економіка забезпечується кваліфікованою робочою силою, підготовленою без здійснення бюджетного фінансування. Водночас протягом 2010–2016 рр. спостерігаємо зростання частки студентів, що навчаються за рахунок коштів державного бюджету у (з 38,6 % у 2010 р. до 47,2 % у 2016 р.), що пояснюється намаганням держави підтримати сферу вищої освіти, а також вжити заходів щодо соціального забезпечення молоді, яка потребує допомоги.

Однак слід розуміти, що структура студентів за джерелами фінансування їхнього навчання не відображає структури фінансування вищих навчальних закладів. Це пов'язано з тим, що за рахунок коштів державного бюджету студенти вчаться в основному у ВНЗ державної та комунальної форм власності, тоді як у ВНЗ приват-

ної форми власності всі студенти вчать за рахунок позабюджетних джерел фінансування [7].

В Україні у вищих навчальних закладах навчається майже 90 % молоді у віці від 17 до 22 років, у той час як в інших країнах цей показник закріпився на рівні 30–45 % [10, 190]. Відтак, через завелику кількість студентів ВНЗ, рівень бюджетних видатків на одного студента в Україні значно нижчий, ніж у провідних країнах світу. Це об'єктивне явище, що пов'язане з порівняно невисоким рівнем ВВП на душу населення, а також жорстким обмеженням в Україні бюджетного фінансування навчальних і наукових програм [8]. Через це, за нашою оцінкою, не створено умов для формування у найближчому майбутньому ліdersьких (провідних) освітніх програм, що будуть конкурентоспроможними на світовому ринку освітніх послуг.

Зрозуміло, що моделі та процес фінансування освіти залежать від базового підходу до їхнього здійснення та передбачення вибору з можливих варіантів: державне й комерційне фінансування, за рахунок спонсорських внесків, комбіноване фінансування тощо. Фінансування державних закладів освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів і коштів галузей національного господарства, держпідприємств, організацій, а також додаткових джерел. Тому актуальною і значущою проблемою сьогодення постає вибір та обґрунтування перспективних напрямів фінансово-економічного забезпечення функціонування системи вищої освіти, що адекватні сучасним викликам соціально-економічної ситуації та відповідають довгостроковим прогнозам технологічного розвитку.

Водночас із суттєвих проблем функціонування механізму фінансування вищої освіти є недостатня ефективність використання бюджетних коштів. Вищі навчальні заклади державної форми власності отримують кошти з бюджету та діють лише як розпорядники бюджетних коштів, не проявляючи зацікавленості у раціональності або ефективності їхнього використання. Бюджетні кошти спрямовуються згідно з цільовим призначенням, а у випадку їхнього невикористання вони мають бути повернені до бюджету держави.

Розвинуті країни світу, у тому числі країни ОЕСР, використовують чотири провідні моделі організації фінансування вищої освіти.

Перша модель – “Фінансування, орієнтоване на потреби”. Бюджетні ресурси надходять із бюджету до вищого навчального закладу. В рамках цієї моделі вищі навчальні заклади, що уклали угоду з компетентним державним органом, беруть на себе зобов'язання готувати необхідних (згідно із суспільними потребами) фахівців за попередньо погодженими цінами. Перевагою моделі є чітка орієнтація на кінцевий результат (кількість фахівців із обумовленим набором компетентностей) за мінімізації витрат держави (фінансування спрямовується вже існуючому закладу, який має досвід відповідної роботи). Ризиком є складність визначення реальної майбутньої потреби ринку праці у фахівцях певної спеціальності та кваліфікаційного рівня [5; 6].

Друга модель – “Купівля державою освітніх послуг”. Цю модель орієнтовано на потреби ринку. Вищі навчальні заклади беруть участь у конкурсах щодо отримання замовлень від держави на підготовку фахівців. Конкурсні умови формують-

ся на основі врахування інтересів суспільства та встановлюються компетентним державним органом задалегідь. Виграє конкурс той заклад, рівень якості та ціни освітніх послуг якого максимально відповідають вимогам конкурсу. Перевага цієї моделі полягає у пошуку оптимального співвідношення за критеріями ціни та якості освітніх послуг, що приводить до отримання якомога кращого результату в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Ризик –слабкий вплив держави на формування конкурсних пропозицій, в результаті чого окремі напрями підготовки, які є “невигідними” для вищих навчальних закладів, можуть взагалі бути закритими [5; 6].

Третя модель – “Фінансування, що базується на оцінці результатів роботи”. Фінансування вищих навчальних закладів за рахунок коштів державного бюджету здійснюється на основі оцінки результативності діяльності (кількість випускників, студентів та викладачів; результати контролю знань; складність напрямів підготовки; кількість науковців, результативність наукових проєктів, кількість захищених дисертацій тощо). Перевагою моделі є визначення чітких критеріїв, на які вищі навчальні заклади мають орієнтуватися, аби отримати доступ до фінансування, а ризиком стає ймовірність “неправильного” вибору критеріїв (наприклад, неврахування новітніх процесів тощо) [5; 6].

Четверта модель – “Фінансування, що здійснюється споживачем”. Цю модель фінансування діяльності вищих навчальних закладів орієнтовано на те, щоб заклад отримував фінансові ресурси на ринку освітніх послуг, задовольняючи реальний платоспроможний ринковий попит. Для цього можуть використовуватися державні зобов’язання (у вигляді купонів або ваучерів), які передаються безпосереднім споживачам освітніх послуг, а вже згодом надходять до закладу від споживача. Перевагою моделі є чітка орієнтація на потреби національного господарства, що визначаються ринковим середовищем. Ризиком тут стає орієнтація вищих навчальних закладів на надання освітніх послуг за “модними” спеціальностями, а також відсутність механізму підготовки фахівців для потреб ринку, які стануть потрібні у майбутньому (через 5–10 років) [5; 6].

Реально на практиці застосовуються різні моделі, тобто в межах національної системи освіти фінансування вищих освітніх закладів може здійснюватися на основі різних моделей. Наприклад, в Україні для фінансування ВНЗ державної форми власності використовуються переважно третя та четверта моделі, а для фінансування закладів приватної форми власності – четверта.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виділити основні інструменти фінансування вищих навчальних закладів [3; 4; 6; 8]:

- пряме бюджетне фінансування на покриття витрат;
- пряме бюджетне фінансування за програмно-цільовим методом (орієнтоване на досягнення результату);
- бюджетне фінансування з використанням державних зобов’язань (освітніх ваучерів);
- освітнє кредитування;
- освітні заощадження;
- грантове кредитування;
- отримання плати за навчання від споживачів (замовників) освітніх послуг;

– корпоративне фінансування (за рахунок коштів корпорацій або майбутніх роботодавців).

У складі державних видатків на вищу освіту найбільша питома вага асигнувань спрямовується на пряме фінансування діяльності вищих навчальних закладів.

Згідно із Всесвітньою доповіддю з освіти, що підготовлена Інститутом статистики ЮНЕСКО, ключовим чинником забезпечення якості вищої освіти є функціонування ефективної системи державного фінансування вищих навчальних закладів [5]. Проведений Інститутом статистики ЮНЕСКО аналіз показав, що основний обсяг видатків на вищу освіту фінансується переважно у розвинутих країнах (США, Велика Британія, Німеччина та ін.). Наприклад, у США, де проживає лише 4 % населення у віці від 5 до 25 років, фінансується понад 25 % світових видатків на освіту. Обсяг видатків на освіту в США перевищує загальний обсяг видатків на освіту усіх арабських країн, країн Центральної та Східної Європи, Центральної Азії, Латинської Америки, країн Карибського басейну, Південної та Західної Азії, Африки. Тож зовсім не дивно, що в світових рейтингах вищих навчальних закладів представлено в основному заклади, що розташовані у розвинутих країнах [4].

Серед країн – членів ОЕСР за підсумками 2014 р. найбільшу питому вагу цього виду видатків зафіксовано у Греції (98,33 %), Туреччині (97,55 %), Португалії (96,44 %), Мексиці (96,19 %), Швейцарії (95,65 %). Найнижчі показники – у Люксембурзі (44,82 %), Великій Британії (61,50 %), Новій Зеландії (64,26 %), Норвегії (66,67 %). У цих країнах досить розповсюджено фінансування вищої освіти із використанням непрямих інструментів (освітні кредити, ваучери, поповнення персоналізованих рахунків студентів тощо) [7].

У переважній більшості країн світу основним видом витрат у рамках видатків на вищу освіту є заробітна плата професорсько-викладацького персоналу та інших працівників [6]. Частка заробітної плати в загальній структурі видатків на вищу освіту дорівнює від 46,8 % до 71,6 %, частка капітальних видатків (фінансування капітальних інвестицій) – від 0 % до 15,2 %, інших видатків – від 16,7 % до 39,8 % [8].

Аби вищий навчальний заклад мав право отримати фінансування за рахунок коштів державного бюджету (з використанням будь-якої моделі фінансування), він має пройти акредитацію. Під акредитацією розуміють відповідність параметрів функціонування вищого навчального закладу певним критеріям (стандартам), виконання яких забезпечує високу якість навчання та дотримання прав учасників навчального процесу. У тій або іншій формі акредитацію (перевірку діяльності вищих навчальних закладів) як метод регулювання ринку освітніх послуг застосовують у багатьох країнах [1]. У деяких державах (наприклад, в Україні) використовується підхід, згідно з яким акредитацію мають регулярно проходити усі вищі навчальні заклади незалежно від того, отримують вони бюджетне фінансування чи ні. Таким чином держава намагається захистити права споживачів, уберегти їх від відвертого шахрайства на ринку освітніх послуг, а також ліквідувати заклади, які надають так звану “псевдоосвіту”.

Протягом останніх років у різних країнах світу відбуваються значні зміни як у механізмах фінансування сфери вищої освіти, так і в механізмах розподілу бюджетних коштів ВНЗ державної форми власності. Це пояснюється кількома

чинниками, зокрема: різким зростанням контингенту студентів; збільшенням напрямів підготовки, зростання значення навчального обладнання (в тому числі комп'ютерної техніки) у навчальному процесі, розвитку технологій бюджетного адміністрування (зокрема, перехід на програмно-цільове фінансування) тощо.

Зміну механізмів та моделей фінансування вищих навчальних закладів значною мірою зумовлено трансформацією характеру та змісту власне освіти, потребою формування індивідуалізованих освітніх програм, а також диверсифікацією їхнього змісту і тривалості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З урахуванням наявного рівня наукомісткості валового внутрішнього продукту України, масштабів вітчизняного бюджетного фінансування освітніх закладів розв'язання проблем фінансування освіти має здійснюватись шляхом:

- підвищення конкуренції у сфері наукових досліджень і розробок у навчальних закладах через спрямування додаткових бюджетних коштів на виконання проєктів наукових досліджень і розробок, що відбиратимуться на конкурсній основі в рамках виконання державних наукових і науково-технічних програм, державного замовлення на створення новітніх технологій, а також грантового фінансування;

- оптимізації системи бюджетних наукових освітніх установ з урахуванням результатів їхньої атестації на основі незалежного оцінювання наукових результатів, кадрового та матеріально-технічного потенціалу;

- забезпечення незалежної наукової та науково-технічної експертизи проєктів, що подаються на фінансування за рахунок коштів державного бюджету, розширення практики залучення до експертизи провідних іноземних експертів;

- спрощення процедур державних закупівель робіт із виконання наукових досліджень і розробок та процедур отримання грантів на виконання досліджень і розробок від міжнародних організацій;

- розмежування функцій адміністративного й освітнього управління в бюджетних освітніх установах;

- застосування економічних стимулів для суб'єктів підприємницької діяльності щодо здійснення ними інвестицій, пов'язаних із забезпеченням проведення наукових досліджень і розробок у навчальних закладах.

В Україні, з урахуванням міжнародного досвіду та з огляду на національні особливості розвитку системи вищої освіти, доцільними будуть такі форми фінансування вищих навчальних закладів:

- пряме бюджетне фінансування на покриття витрат;

- пряме бюджетне фінансування за програмно-цільовим методом (орієнтоване на досягнення результату);

- освітнє кредитування (на пільгових умовах);

- грантове кредитування (за рахунок бюджетних та позабюджетних джерел);

- отримання плати за навчання від споживачів (замовників) освітніх послуг;

- корпоративне фінансування (за рахунок коштів корпорацій або майбутніх роботодавців).

На основі аналізу міжнародного досвіду пропонуємо новітній механізм фінансування діяльності установ вищої освіти, що складатиметься із чотирьох блоків.

• Перший блок – це так зване “базове фінансування”, тобто гарантоване державою фінансування для підтримки поточної спроможності вищого навчального закладу. Воно розповсюджуватиметься на заклади державної та комунальної форм власності. Обсяг “базового фінансування” має становити не менше 80 % від обсягу фінансування минулого року.

• Другий блок – соціальний фонд, за рахунок якого фінансуватиметься виплата стипендій. На нашу думку, стипендія стане державною соціальною гарантією і виплачуватиметься лише тим студентам, які її реально потребують (пільгові категорії студентів, зокрема сироти, інваліди, громадяни з особливими потребами та ін.).

• Третій блок – фонд розвитку (капітальних видатків). Ці видатки мають характер капітальних інвестицій і мають фінансуватись у межах реалізації державних програм і проектів.

• Четвертий блок – фонд державної цільової підтримки. Кошти цього блоку виділяються вищим навчальним закладам, які демонструють високу результативність. Кошти фонду державної цільової підтримки спрямовуються на виконання пріоритетних наукових проектів, реалізацію програм академічної мобільності, впровадження новітніх освітніх технологій тощо.

У майбутньому мають бути обґрунтовані методики економіко-математичного моделювання планових показників фінансування системи вищої освіти з урахуванням прогнозів соціально-економічного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період : монографія / Т. М. Боголіб. – К. : Міленіум, 2006. – 324 с.

2. Захарін С. В. Фінансово-економічні моделі інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти / С. В. Захарін // Економічний вісник університету. – 2013. – № 20 (1). – С. 38–48.

3. Захарін С. В. Аналітичне оцінювання організаційно-економічних та фінансових умов розвитку системи вищої освіти України / С. В. Захарін // Економічний вісник університету. – 2013. – № 20 (2). – С. 157–165.

4. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні : [монографія] / за ред. чл.-кор. НАПНУ І. М. Грищенка. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 478 с.

5. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / за ред. В. І. Лугового. – К. : Педагогічна преса, 2009. – 384 с.

6. Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку / за ред. акад. НАПНУ В. П. Андрущенко. – К. : Педагогічна преса, 2006. – 208 с.

7. Каленюк І. С. Економіка освіти : [навч. посібник] / І. С. Каленюк. – К. : Знання України, 2003. – 316 с.

8. Комарова О. А. Освітній потенціал: теоретико-методологічні та практичні аспекти формування / О. А. Комарова. – Кіровоград : ДЛАУ, 2009. – 336 с.

9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України: [статистичний бюлетень]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

10.Трайнев В. А. Повышение качества высшего образования и Болонский процесс / В. А. Трайнев, С. С. Мкртчян, А. Я. Савельев. – М. : Дашков и К., 2010. – 392 с.

References:

1. Bogolib T. M. (2006), *Finansove zabezpechennia rozvytku vyschoyi osvity i nauky v transformatsiyni period* [Financial support for the development of higher education and science in the transformational period], monograph, Kyiv, 324 p.

2. Zaharin S. V. (2013), “*Finansovo-ekonomichni modeli investytsiynoi diyal’nosti u sferi vyshchoyi osvity*” [“Financial-economic models of investment activity in the field of higher education”], collection of scientific works *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, Vol. 20/1, pp. 38–48.

3. Zaharin S. V. (2013), “*Analitychne otsynuyannya orhanizatsiyno-ekonomichnykh ta finansovykh umov rozvytku systemy vyshchoyi osvity Ukrainy*” [“Analytical estimation of organizational, economic and financial conditions of the system of higher education of Ukraine”], collection of scientific works *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, vol. 20/2, pp. 157–165.

4. *Ekonomichni aspekty problem rozvytku vyschoyi osvity v Ukraini* (2010), [Economic aspects of the problems of the development of higher education in Ukraine], Edited by academician I. M. Gryschenko, KhNU, Khmelnytsky, 478 p.

5. *Ekonomichni osnovy innovatsiynogo rozvytku vyschyh navchalnykh zakladiv Ukrainy* (2009), [Economic foundations of innovative development of higher educational institutions of Ukraine], Edited by V. I. Lugovyi, Pedagogichna pressa, Kyiv, 384 p.

6. *Ekonomika vyshchoyi osvity Ukrainy: tendentsiyi ta mehanizm rozvytku* (2006), [Economics of Higher Education in Ukraine: Trends and Development Mechanism], Edited by academician V. P. Andruschenko, *Pedagogichna pressa*, Kyiv, 208 p.

7. Kaleniuk , I. S. (2003), *Ekonomika osvity* [Economics of education], manual, Znan-
nia Ukrainy, Kyiv, 316 p.

8. Komarova , O. A. (2009), *Osvitnii potentsial: teoretyko-metodologichni ta prak-
tychni aspekty formuvannia* [Educational potential: theoretical, methodological and prac-
tical aspects of formation], *DLAU*, Kirovograd, 336 p.

9. Ukrstat (2017), *Osnovni pokaznyky diyal’nosti vyshchykh navchal’nykh zakladiv
Ukrayiny na pochatok 2016/17 navchal’noho roku* [Main indicators of activity of higher
educational institutions of Ukraine at the beginning of 2016/17 academic year], *Statistic
Bulletin*, Derzhana sluzhba statystyky Ukrainy, available at: www.ukrstat.gov.ua

10. Trainev V. A., Mkrтчan S. S. and Saveliev A. Ya. (2010), *Povyshenie
kachestva obrazovaniia i Bolonskii protsess* [Improving the quality of higher education
and the Bologna Process], Dashkov & Co, Moscow, 392 p.